

Suuret nimet yksissä kansissa

*Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring & Sanna Valtonen (toim.)
2004, Mediatutkimuksen vaeltava
teoria. Helsinki: Gaudeamus, 363 s.*

Sateenvarjokäsitteenä *mediatutkimus* on saanut viime vuosina yhä enemmän huomiota niin tiedellisissä teksteissä kuin esimerkiksi yliopistojen viestintään ja audiovisuaalisen media-kulttuurin tutkimukseen erikoistuneissa oppiaineissakin. Nyt sisällöltään varsin laaja-alaiseen käsitteeseen pureutuu Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen tutkijoiden Tuomo Mörän ja Sanna Valtosen sekä Tallinnan yliopiston soveltavan kielitieteen laitoksen apulaisprofessori Inka Salovaara-Moringin toimittama 15 artikkelin kokoelma *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*.

Teosta on markkinoitu ensimmäisenä suomenkielisenä johdatuksena mediatutkimuksen taustalla vaikuttaviin teoreettisiin traditioihin ja ajattelijoihin. Kirja puolustaa paikkaansa juuri sisältönsä lähes hengästyttävällä laveudella, joskaan ei sovi unohtaa Hannu Niemisen ja Jukka Sihvosen vuonna 2001 toimittamaa artikkelikokoelmaa *Mediatutkimus – näkökulmia ja kartoituksia*. Jälkimmäinen teos keskittyi enemmän Turun yliopistossa vuonna 2000 perustetun oppiaineen opettajien ja tutkijoiden tutkimusintressien esitlemiseen ja määritteli samalla osuvasti mediatutkimuksen käsitteelle varsin konkreettisia sisältöjä oppiaineen itsensä kautta. Mörän, Salovaara-Moringin ja Valtosen teos puolestaan lähtee liikkeelle tutkimusalan taustalla vaikuttavista tunnetuis-

ta nimistä, ja näitä suuria ajattelijoita esittelemään on kerätty varsin vaikutusvaltainen joukko.

Artikkelit sointuvat hyvin yhteen ja kulkevat osittain mallikkaasti vierekkäin toistaan tukien. Tästä huolimatta *Mediatutkimuksen vaeltava teoria* -teokselta puuttuu selkeä, yhtenäinen linja, joka olisi ollut helposti luotavissa määrittelemällä selkeästi itse mediatutkimuksen käsite. Varsin suppeassa esipuheessa ei tehdä linjauksia suuntaan tai toiseen siitä, puhtaanko käsitteestä sateenvarjona esimerkiksi journalismin ja viestinnän sekä vaikkapa mediakulttuurin yhteiskuntatieteellisille ja humanistisille tutkimusintresseille, vai tarkoittaako mediatutkimus jo itsessään tietynlaista teoreettista suuntautuneisuutta vaihtelevaan mediamaisemaan. Rivien välistä käy tosin varsin selväksi edellinen vaihtoehto, mutta alan kiistattomien klassikonimien esittelyn ohella olisi ollut paikallaan pysähtyä myös miettimään kirjan otsikotasolla esiintyvän käsitteen sisällöllistä monimuotoisuutta.

Frankfurtin koulukunnan perintöä

Mediatutkimuksen vaeltava teoria jäsenyy siis eri teoreetikoita esitteleviksi artikkeleiksi, joissa tarkastellaan kunkin ajattelijan teorioiden soveltuvuutta nykyiselle viestinnän ja laajemmin mediakulttuurin tutkimukselle. Kirjan avaa osuvasti Marko Ampujan artikkeli Frankfurtin koulukunnasta ja erityisesti Theodor W. Adornosta sekä tämän kulttuuriteollisuuden käsitteen merkityksestä nykytutkimukselle. Aika ajoin ankarastakin kriittistä huolimatta Adornon omat kriittiset äänenpainot

elävät edelleen ja tuntuvat tänä päivänä erittäin ajankohtaisilta. Ampuja sitoo hyvin niin Adornon itsensä kuin hänen kulttuurikäsitteisiään kritisoinneekin näkemykset osaksi nykykeskustelua kulttuurin ja kaupallisuuden keskinäisistä kytköksistä. Samalla hän onnistuu hienosti osoittamaan, miten juuri kulttuurin, mainonnan ja ideologian ristisidokseen pureutuva kulttuuriteollisuuden käsite leikkaa nykyistäkin mediatutkimuksen perinnettä kattavasti.

Selvimmän Frankfurtin koulukunnan perintöä käsittelee myös Tarmo Malmberg, joka pitkässä ja yksityiskohtaisessa artikkelissaan *Porvarillisen julkisuuden keskeneräinen projekti: Jürgen Habermas ja kriittinen mediatutkimus* aukaisee epäsuhtaa, joka vallitsee Habermasin viestintäteoreettisen tavoitteen ja hänelle erityisesti mediatieteissä osoitetun huomion kesken. Malmberg lähtee liikkeelle siitä, miten mediaa tutkivissa kulttuuriteieteissä esimerkiksi Michel Foucault'n nimi esiintyy hyvinkin usein, mutta Habermas – joka yli 40 vuoden ajan kehitteli viestintä- ja medialähtöistä yhteiskuntateoriaa – on unohtunut marginaaliin. Vastauksen hän jäljittää 1980-luvun puolivälin jälkeiseen kehityskulkuun, jonka kautta mediatieteiden valtavirta omi positivistiselle tutkimusperinteelle ominaisia käsityksiä, kun taas Habermas ajatuksiltaan Frankfurtin koulukunnan selvänä perillisenä liittyy antipositivismiin. Malmberg käsittelee tämän jälkeen kattavasti sitä, miten erityisesti Adornon, Max Horkheimerin ja Herbert Marcusen äänenpainot ovat läsnä Habermasin poliittista julkisuutta ja joukkoviestintää koskevassa ajattelussa.

Adornon joskus elitistiseksi

miellettyä kulttuurikäsitystä on kritisoitu erityisesti angloamerikkalaisessa kulttuurintutkimuksen (*cultural studies*) perinteessä, josta on myös mediatutkimuksessa muodostunut keskeinen tutkimussuuntaus 1970-luvun lopulta lähtien. Tätä vuonna 1964 perustettuun Birminghamin yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskukseen, Centre for Contemporary Cultural Studies, samastettua tutkimusperinnettä esittelevät teoksessa erityisesti Mervi Panti Stuart Hallia käsittelevässä artikkelissaan ja Veijo Hietala, joka puolestaan tarkastelee television ja populaarikulttuurin tutkimuksen suurta nimeä, John Fiskeä. Molempien artikkeleissa kulkee taustalla toisenlainen näkemys yleisön roolista viestinnässä kuin aiemmassa joukkoviestinnän tutkimuksessa on esitetty. Esimerkiksi Louis Althusser käsitti populaarikulttuurin ideologiseksi koneistoksi, joka ei tarjoa yleisölle valinnanvaraa välittämiensä viestiensä tulokinnassa. Kulttuurintutkimuksen perinne, kuten myös monet sen jälkeläisistä, mieltää puolestaan yleisön aktiiviseksi toimijaksi, joka tuottaa kulttuuri tuotteille myös omia merkityksiään.

Viestintä ja sen teknologiat

Niilo Kauppi arvioi omassa artikkelissaan Pierre Bourdieun poliittista filosofiaa suhteessa viestintään ja erityisesti media-kritiikkiin. Vaikka Bourdieuta ei ehkä ole totuttu pitämään viestinnän tutkijana, hänen yhteiskunnallisia kysymyksiään – ja erityisesti valtaan keskittyviä ajatuksiaan – on mahdollista sitoa myös mediatutkimuksen kysymyksenasetteluihin. Kauppi erittelee kirjoituksensa alussa

rakenteelliseksi konstruktivismiksi nimettyä koulukuntaa, jonka edustajaksi Bourdieu luokituu. Tämän jälkeen hän siirtyy televisiota ja yhteiskunnallista todellisuutta koskeviin kysymyksiin. Edustuksellisen demokratian ongelmiin, median kaupallisuuteen ja sen sisältöjen keskinkertaisuuteen pureudutaan muun muassa ”pika-ajattelun” käsitteellä, joka Bourdieu mukaan leimaa erityisesti television nopeasta luonteesta johdettavaa pinnallisuutta ja laajempia julkisuuden ehtoja, kuten medioissa sanotun laatua ja valtamekanismeja, jotka ohjailevat tiedonvälitystä.

Filosofisen pragmatismien kärkinimen John Deweyn viestinnän tutkimukseen liittyy puolestaan Risto Kunelius, joka tarkastelee modernia yhteiskuntaa leimaavaa kansalaisten passiivisuutta ja vieraantumista. Syyksi, mutta myös muutoksen voimaksi, Kunelius jäljittää Deweyn kautta joukkoviestimet, joiden on mahdollista tarjota perusta yhteisistä ongelmista käytävälle julkiselle keskustelulle. Tuomo Mörä taas esittelee James Careyn ajatuksia, joissa niin ikään peräänkuulutetaan demokratian toimivuuden perustaksi sisällöllisesti painavaa julkista keskustelua. Mörän mukaan Carey näkee tässä juuri journalismin keskeisen voiman: journalismin päätehtäväksi nousee keskustelujen herättäminen ja niiden vaaliminen, ei pelkkä tiedon jatkuva tuottaminen ja levittäminen.

Viestinnän tutkimuksen etiikkaa lähestytään Zygmunt Baumanin kautta. Minna Aslama erittelee Baumanin käsityksiä notkeasta modernista ja mediaetiikasta, joka rakentuu samalla ilmaisunvapaudelle sekä tuon ilmaisun painoarvon kriit-

tiselle tarkastelulle. Kaiken hetkellisyys ja kepeys sekä näihin ominaisuuksiin palautuva yleinen epävarmuus ovat niitä keskeisiä teemoja, joita notkean modernin käsitteellä perataan auki. Keskeiset viisi käsitettä – vapautuminen, yksilöllisyys, työ, yhteisö sekä tila ja aika – ovat kaikki kriittisen ja tutkivan linssin alla. Näistä erityisesti vapautuminen, *emansipaatio*, nousee myös Aslaman perusteellisessa ja hyvin jäsenetyssä tarkastelussa keskeiseen asemaan. Samalla hän tekee artikkelinsa loppupuolella mielenkiintoisia kytköksiä Baumanin ajatusten ja mediatutkimusta leimaavien tutkimuskysymysten kesken.

Mediatutkimuksen vaeltavan teorian lähes jokainen artikkeli pureutuu viestinnän, medioiden ja sosiaalisten suhteiden ”aineettomiin” keskinäisvoimiin. Mediavälineiden teknologiseen perustaan puolestaan tarttuu Veikko Pietilä artikkelissaan *Kaiken takana on teknologia: Harold Innis ja Marshal McLuhan tekivät välineistä viestintäteoriaa*. ”Viestintä on läpikotaisin teknologista. Jo puhe ja kirjoitus ovat viestintäteknologioita ja niin ovat tietenkin myös puhetta levittävä radio tai kirjoitusta välittävä sanomalehti. Teknologiat sääntelevät muotoa, jossa viestintä toteutuu”, Pietilä kirjoittaa (137). Innisin kohdalla hän erittelee muun muassa tämän näkemyksiä viestintäteknologioista itsestään sekä sosiaalisesta organisaatiosta, jonka synnyttämien yhteisöjen laajuus on sidoksissa edelliseen, siis teknologiaan. Innisin näkemyksen mukaan alueellisesti ja väestöllisesti laajemmat yhteiskunnat tulivat mahdolliseksi vasta kirjoitustaidon myötä, joka ei ole enää ai-

kasidonnainen viestinnän muoto, kuten esimerkiksi puhe on. ”Aines määrää viestimisen”, kuten Pietilä artikkelissaan toteaa (140). McLuhanin tapauksessa Pietilä erittelee tämän tunnettuja peruskäsitteitä ja -käsitteitä esimerkiksi maailmankylästä, mediateknologioista eräänlaisena ihmisen hermojärjestelmän jatkeena sekä viestimien jakamisesta kylmiin ja kuumiin. Ansiokkaan osansa artikkeliin tuovat myös McLuhanin käsitysten kriittinen arviointi sekä laajempien puheenvuorojen esittely.

Omalla epäsuoralla tavallaan tähän liittyy myös Inka Salovaara-Moringin artikkeli David Harveyä, jonka mukaan käsitteet ajasta ja paikasta ovat muuttuneet viestinnällisten muutosten kautta. Välimatkat ovat kutistuneet ja globaalit mediamarkkinat tuottavat kaikkialle yhtäläistä, nopeuteen ja kertakäyttöisyyteen perustuvaa audiovisuaalista kulttuuria. Talousmaantieteilijänä Harvey edustaa varmasti tuntemattomampaa tutkimusperinnettä mediatutkimukselle, mutta Salovaara-Moring onnistuu perustelemaan kysymyksenasettelullaan Harveyä kapitalistiseen talouteen liittyvien ajan ja paikan tiivistymisen relevanssin suhteessa nimenomaan viestinnän, tai mediatutkimuksen, intresseihin.

Arki, käytänteet ja valta

Tarmo Malmberg kiinnittää omassa artikkelissaan huomiota Foucault’n näkyvyyteen mediatutkimuksen kentällä – ja *Mediatutkimuksen vaeltava teoria* ei tässä suhteessa muodosta mitään poikkeusta. Erityisesti kysymykset vallasta, käytänteistä ja representaatiosta ovat sellaisia, joihin on nykyään lähes

mahdotonta vastata ottamatta samalla tavalla tai toisella kantaa Foucault'n pitkän linjan ajatteluun. Juuri tätä tarkastelee Sanna Valtonen artikkelissaan *Tiedon ja vallan kaivauksilla: Michel Foucault ja mediatutkimuksen mahdollisuudet*. Ja vaikka Foucault ei lukuisista kiinnostuksen kohteistaan huolimatta kirjoittanutkaan nimenomaan mediasta, hänen ajatuksensa ovat sovellettavissa myös sitä koskeviin kysymyksenasetteluihin.

Artikkeli keskittyy Foucault'n kahteen peruskäsitteeseen, tiedon arkeologiaan ja genealogiseen metodiin. Ensin mainitussa painopiste on ajattelua määrävissä säännöissä ja rakenteissa sekä näiden universaalien tai ylihistoriallisen ulkokuoren purkamisessa kontingenteiksi, diskursiivisiksi liikkeiksi. Friedrich Nietzscheä lainattu genealogian käsite puolestaan määrittelee nämä diskurssit yhteiskunnallisen vallan käytänteiksi, joita Foucault tutki muun muassa teoksissaan *Tarkkailu ja rangaistus* (1975) sekä *Seksuaalisuuden historia* (erityisesti sen ensimmäisessä osassa vuodelta 1976). Lopuksi Valtonen pohtii erityisesti valta-analytiikan suhdetta mediatutkimukseen, mutta tämä päällisin puolin itsestään selvä suhde olisi ansainnut ehkä laajempaakin huomiota.

Suurimmin Foucault'n perintöön solmiutuvat Sanna Ojajärven Judith Butleria käsittelevä teksti sekä Jukka Sihvosen median ja filosofian keskinäistä hankausta, tai kitkaa, Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin kautta teoretisoiva artikkeli. Ojajärvi käsittelee erityisesti Butlerin kieltä edeltävän sukupuolen kriittikkä ja sukupuolen *performatiivisuuden* käsitettä: jälkim-

mäistä hän jäljittää myös median lukuisista käytänteistä, joissa sukupuoli esiintyy usein normatiivisena instituutina. Ojajärven mukaan Butlerin soveltaminen viestinnän tutkimukseen voi merkitä yksioikoisten ja yleistävien käsitysten tekemistä. ”Oleellista on, että Butler suuntaa katseen pois väistämättömältä näyttävästä sukupuolten kahtiajaosta ja haastaa ajattelemaan, miten ja mitkä sukupuolet on ylipäättään kulttuurisesti mahdollista havaita, tulkita ja ymmärtää”, hän kirjoittaa (263).

Deleuzen ja Guattarin ajattelun soveltaminen mediatutkimukseen näyttäytyy haasteellisenä johtuen heidän tavastaan määritellä filosofia itse asiassa vastakohtaksi kaikelle reflektiolle ja kommunikaatiolle. Sihvonen jäljittää tämän yhteismittomuuden erilaiseen ”tapaan ymmärtää käsitteet pikemminkin luomisprosessina kuin todellisuuteen viittaavina merkeinä” (334). Lisäksi hän avaa ansiokkaasti ikään kuin mutkan kautta teoreettisesti mielenkiintoista solmua: filosofian tarkastelu edellyttää aina sen suhteuttamista myös siihen, mitä se ei ole. Deleuzelle ja Guattarille filosofia asettuu tässä mielessä erityiseen suhteeseen taiteen sekä tieteen kanssa, ja tässä kolminaisuudessa medialla on keskeinen rooli. Muita artikkeleissa esiin nousevia teemoja ovat valta ja niin kutsuttu *ekosofia*. Edellisellä on erityinen asemansa siksi, että Deleuze jatkoi Foucault'n rangaistusyhteiskunnan ajatusta teoretisoimalla jälkimoderniin liittyvän *kontrolliyhteiskunnan*. Jälkimmäinen puolestaan on Guattarin käsite, jonka ajatuksena on soveltaa ympäristökysymysten alueelta tuttua ekologista katsantotapaa myös ihmisten keskinäisiä so-

siaalisia suhteita ja subjektin muodostumista koskeviin kysymyksiin.

Yliä yhden temaattisen alueen kirjassa muodostavat arjen, kokemusmaailman ja kulttuurin ymmärtämisen leikkauspisteet. Näihin pureutuvat Mikko Lehtonen Roland Barthesia ja merkityksen ongelmaa pohtivassa artikkelissaan sekä Henry Bacon esitellessään Paul Ricoeurin ajattelua. Lehtosen tarkastelun keskiössä on nykyinen media-kulttuuri, jossa kulttuuristen tekstien tuottajat eivät enää pysty kontrolloimaan tekstiensä ymmärtämistä ja niihin luettavia merkityksiä. Barthesin monisyisestä ja laajasta tuotannosta Lehtonen hakee näkökulmaa, jossa varsinaista oikeaa merkitystä ei enää pyritäkään etsimään, vaan huomio kiinnitetään tekstien vastaanoton erilaisiin mahdollisuuksiin. Ricoeurille puolestaan narratiivi itsessään on jo maailmassa olemisen tapa, ja Bacon näkee Ricoeurin filosofian vahvuuden siinä, miten se tarjoaa viestinnän tutkimukselle taustan, jota vasten kulttuurisia ilmiöitä voidaan tarkastella uudella tavalla. ”Tämä tapa ottaa huomioon ihmisen maailmaan suuntautumiseen rakenteellisesti kuuluvat, toisiinsa erottamattomasti kietoutuneet objektiiviset ja subjektiiviset tekijät, hänen yhteiskunnallisen ja psykologisen ehdollistuneisuutensa sekä hänen luovuutensa maailmaa ja sen ilmiöitä hahmotettaessa”, Bacon kirjoittaa (316).

Kokonaisuutena artikkelikoelma *Mediatutkimuksen vaeltava teoria* toimii kattavana ja erinomaisena johdatuksena siinä esiteltujen ajattelijoiden teoreettiseen perintöön. Paikoitellen teos muistuttaa äänenpainoiltaan kuitenkin liiaksi *Suurin*

suomalainen -äänestyskilpailua, jossa kullekin ”suurelle suomalaiselle” nimetty puolestapuhuja listasi kohteensa yleviä saavutuksia ja punnitsi tämän merkitystä jälkipolville. Myös *Mediatutkimuksen vaeltava teoria* marssittaa esiin varsinaisen suurnimien kavalkadin, joista toiset liittyvät mediatutkimuksen kattokäsitteeseen suoremmin kuin toiset. Kaikissa artikkeleissa niissä käsiteltyjen teoreetikoiden yhteys nimenomaan median ja viestinnän tutkimusintresseihin ei kuitenkaan nouse esiin aivan toivotulla tavalla, vaan se on tyypistetty johtopäätöskappaleeseen koko muun artikkelin keskittyessä luomaan teoreettista läpileikkausta ”suuren ajattelin” tuotantoon. Useiden tekstien selväksi ansioksi on kuitenkin luettava mediatutkimuksen perinteessä vähemmän tuttujen nimien nostaminen esiin.

Ratkaisulla välttää temaattisia kokonaisuuksia ja esitellä enemmän yksittäisiä ajattelijoita on sekä hyvät että huonot puolensa. Olisiko näinkin kattava esitys mediatutkimuksen teoreettisesta painoarvosta hyötynyt enemmän siitä, että kokonaisuus olisi rakennettu käsitteistä tai erilaisista teemoista käsin? Mahdollisesti, mutta tällaisenaankin *Mediatutkimuksen vaeltava teoria* toimii juuri siitä syystä, että sen artikkelit kaikesta huolimatta kulkevat käsi kädessä ja yhtenäiset temaattiset nostot – esimerkiksi yksityisen ja julkisen, yksilön ja yhteisön kysymykset sekä vallan ilmentymät ja käytänteet – tulevat esille rivien välistä. Ja kun kaikki artikkelit ovat vielä erityisen mielenkiintoisia, hiottuja ja teoreettisuudessaan selkeitä sekä informatiivisia, teos puolustaa ehdottomasti paikkaansa niin

mediatutkimuksen lukuisten tutkimussuuntien esittelijänä kuin oppikirjanakin.

Juha Wakonen